

PROJEKTS „SENĀS KULTA VIETAS – BALTIJAS JŪRAS PIEKRĀSTES KOPIĢĀ IDENTITĀTĒ”

PĒTNIEKA PĀRDOMAS PAR SENĀJĀM SVĒTVIETĀM RĪGAS PLĀNOŠANAS REĢIONA TERITORIJĀ

Prof., Dr.hist., Dr.habil.art.

Juris Urtāns

RPR vadošais speciālists

Uzsākot darbu Rīgas plānošanas reģiona (turpmāk – RPR) seno svētvietu (turpmāk – svētvietu) projektā, pirmais uzdevums bija izveidot 100 svētvietu sarakstu, kas izrādījās samērā grūts pasākums. No vienas puses it kā ir savākts pietiekami daudz ziņu par dažāda veida svēt-

Dieva kalns u.c.), ir daudz, bet ne visas. Pieņemot, ka galarezultāts ir tas pats, kas dots sākotnējā sarakstā (lauku darbu gaitā sarakstā tika izdarītas nebūtiskas izmaiņas), no 97 sarakstā iekļautajām svētvietām par nosacīti drošām varēja tikt atzītas apmēram divas trešdaļas. Pārējās bija tādas, kuras iepriekš nebija apsekotas un to esamība, stāvoklis un iespējamā vērtība projekta kontekstā nebija zināma. No vienas puses tas bija interesanti,

divas atšķirīgas vietas, izrādījās, ka tā tomēr ir viena un tā pati vieta. Par mērķlietu dobumakmeni netika atzīts iepriekš par tādu nosauktais akmens Brīvzemnieku Pociemā.

Sastādot svētvietu sarakstu, tajā tika iekļauta samērā liels skaits tā saukto baznīcu vietu. Jau pašā sākumā bija skaidrs, ka šīs svētvietu bloks ir ļoti nevienmērīgs, zināmā mērā pat pretrunīgs. Tā Matkules Baznīcas kalns pie Buses pilskalna ir uzskatāms par istu un drošu seno svētvietu, ko apliecina gan tā novietne sena pilskalna tuvumā, gan arheoloģiskajos izrakumos iegūtie liecinājumi, gan folklorā un ar sakralitāti saistīts nosaukums. Tas pats lielā mērā būtu attiecināms uz Baznīckalnu pie Ķeipenes Šķērsteņu pilskalna.

Citas tā sauktās baznīcu vietas droši vien ir viduslaiku jeb, pat vēl precīzāk, Livonijas laika katoļu kapelu vietas, pie kurām nereti tika veikti arī vietējo lauku apbedījumi. Vēlākos luterāņu laikos šādas vietas baznīca apkaroja, bargi sodot to apmeklētājus, kas pie seno kapelu vietām piekopa dažādas māņticības, piemēram, veica dažādus ziedojumus. No pagānisma apkarošanas vēstures ir zināms, ka katoļu baznīca savā laikā veicināja kapelu celšanu agrāku laiku svētvietās. Šādas kapelas, kas bija nelielas un varbūt pat necilas būves, tautā tika uzskatītas un sauktas par baznīcām. Pie šādām svētvietām

būtu pieskaitāmas apsekotās Staiceles Līciema, Limbažu Jaunrēzu, Skultes Menkuļu, Zantes Venteru, Mazozolu Vauksu un vēl citas svētvietas. Mazozolu Jāņkalnā līdz pat mūsdienām saglabājušās II Pasaules karā sagrautās baznīcas drupas; folkloras pieraksti liecina par šo vietu arī kā par seno svētvietu. Tika apsekoti trīs pilskalni - Vidrižu Kaniņu kalns, Viļķenes Ungurkalns un Sidgundas Veckalns, kuros pēc tautas uzskatiem bijušas baznīcas. Varētu būt, ka pil-

Šajā numurā:	Lpp.
Pētnieka pārdomas par senajām svētvietām Rīgas plānošanas reģiona teritorijā	1
Piedzīvojumu, atklājumu un darīšanas apstieņi no	3
Vidzeme uzsāk pilotmaršrutu veidošanu	4
Svētvietu apsekošana un to stāvokļa izvērtēšana Kurzemes plānošanas reģionā	5
Pasākumu kalendārs janvāris – augusts, 2012	6
Kontaktinformācija	6

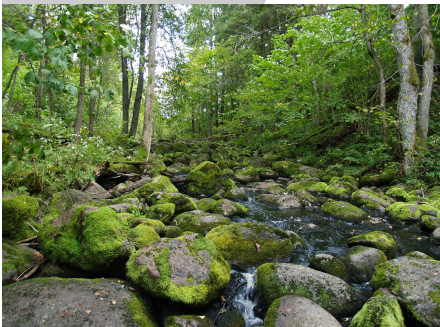
1.att. Irlavas Peņķu Veselības avots.

Foto autors: J. Urtāns

Cita sastādāmā saraksta problēma bija tā, ka RPR lielā mērā ir saistīts ar Rīgu un tās nosacītajām satelītpilsētām Ogri, Jūrmalu, Siguldu, Saulkrastiem. Šī teritorija ir stipri urbanizēta, te ir bijusi liela vietējo iedzīvotāju maiņa, ir arī notikušas lielas reliefa izmaiņas, kas nav sekmējis arheoloģijas pieminekļu vispār un konkrēti svētvietu saglabāšanos. Līdz ar to lielākais vairums svētvietu, kuras varēja iekļaut sarakstā, bija jāmeklē tālāk no Rīgas - Vidzemes ziemeļos un centrālajā daļā kā arī Kurzemes ziemeļaustrumu daļā.

Veidojot apsekojamo svētvietu sarakstu kļuva skaidrs, ka drošu, pārbaudītu, lokalizētu, apbērtu, valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstos iekļautu svētvietu, kuras tagad būtu noteikti iekļaujamas apsekojamo svētvietu sarakstā (piemēram, Alojās Karogkalniņš, Salacgrīvas Lībiešu Upuralas, Zemītes Laučiņu Elka kalns, Irlavas Peņķu Veselības avots (1.att.), Babītes Baznīckalns, Meņģeles Ģērķu

jo tika meklētas un atrastas tādas svētvietas, kas iepriekš plašāk nebija zināmas, no otras puses - vairākas svētvietas izrādījās pārpratumi. Piemēram, pārpratums izrādījās Vatrānes dobumakmens, kuru kā tādu, balstoties uz savu pārliecību, bija uzdevis tā atradējs; patiesībā akmens ir dabas veidojums. Meklējot divas atsevišķas svētvietas - kādreizējā Rīgas apriņķa Skultes pagasta Menkuļu Baznīcas kalnu un Valmieras apriņķa Stienes pagasta Kroņu Mālkalnu, kuras nosaukuma un piesaistes dēļ šķita

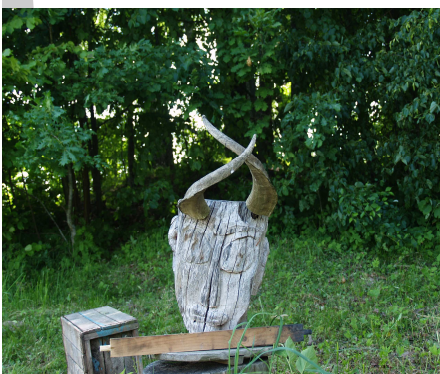
2.att. Mazozolu Nāružas Velna grāvis. Foto autors: J. Urtāns

3.att. Kaives ozols ar prievītēm. Foto autors: J. Urtāns

4.att. Vilķenes dobumakmens. Foto autors: J. Urtāns

5.att. Velna galvas veidojums pie Alojās Ezerkalnu Velna klēpja. Foto autors: J. Urtāns

skalnā jau tā pils pastāvēšanas laikā bijusi kāda svētvieta, kas saukta par baznīcu, vai ka pilskalnā kristiešu baznīca jeb kapela uzbūvēta vēlākos laikos. Kandavas pilskalns saukts par Baznīckalnu it kā tādēļ, ka tā siluets atgādinot baznīcas siluetu, tomēr agrākos laikos fiksēta šī pilskalna folklorā pieļauj arī citu skaidrojumu. Par baznīcu vietām tautā uzskatīti arī Ziemeļvidzemes I g.t. p.m.ē. – m.ē. I g.t. akmens krāvuma senkapi (Brīvzemnieku Aišēni, Salacgrīvas Krogkalni). Pieļaujams, ka vēlāku laiku laudis, neatpazīstot akmens krāvumos agrāku laiku kapu vietas, sāka tās uzskatīt par svētvieta. Kopumā no 97 apsekotajām vietām tāda vai citāda baznīcas tradīcija ir fiksēta par vismaz 27 svētvieta.

Cits problēmu loks ir tā sauktās Velna vietas, kuras precīzāk būtu dēvējamas par mitoloģiskajām vietām, kuras ir saistītas ar arheoloģiski kā I g.t. p.m.ē. – m.ē. I g.t. uzkalniņu senkapiem identificējamām vietām (Alojas Ezerkalni un Ungurmuīža, Irlavas Daibji, Mazozolu Baltiņi). Tautas uzskatos šīs vietas nav tikušas uzskatītas par cilvēku apbedījumu vietām, bet ieguvušas svētvieta nozīmi. Mitoloģiskās ar Velna darbošanas saistītās vietas parasti ir labi zināmas, reljefā noteiktas un vizuāli ievērojamas (Alojas Graudiņu Velna un Vīksnu Velna, Matkules Velna akmens un Velna ala, Lankšēdes Velna pēda, Zāgeru Velna akmens un Mazskudru Velna papēdis, Lauberes Ančiņu Velna akmens, Mazozolu Nāružas Velna grāvis (2.att.), Rembates Sietiņu Velna akmens, Krimuldās un Inčukalna Velnas u.c.). Kopumā no 97 apsekotajām vietām ar Velna tradīciju ir bijušas saistītas vismaz 25 svētvieta.

Ar zināmu daļu skepses par svētvieta atzīstams samērā liels skaits dažādu apseko koku (Limbažu Iksķiļu un Skomaku liepas, Umurgas Liepleju ozoli, Sējas un Kaives ozoli (3.att.), Pedvāles Elku liepa). Koka kā dzīva organisma mūžs ir terminēts; koks savu lielumu un izcilību iegūst ilgākā laika sprīdī, kas nozīmē, ka agrākos laikos, kad tas vēl bija neliels, tas nevarēja būt

svētkoks. Tanī pat laikā mūsdienu cilvēki šos kokus uzskata par svētkokiem; ar tiem saistās jaunlaiku tradīcijas. Citādi grūti pieņemt, ka tagad par Elku liepu un Upurozolu sauktie izcilie koki, kas aug Zemūtes centrā pie mācītājmuižas, tiešām ir bijuši kaut kādā saistībā ar pagānismu un tādā opozīcijā kristietībai.

Pēdējos pārdesmit gados Latvijā ir noticis nosacīts informatīvais sprādziens iepriekš nezināmu bedrīšakmeņu skaita pieaugumā. Bedrīšakmeņu pieskaitīšana svētvieta ir akceptējama tanī pat laikā atceroties, ka bedrīšakmeņiem varēja būt arī cita nozīme. Tika apsekots jau agrāk zināmais Vidrižu Kaķu bedrīšakmens, jau zināmie Matkules Buses pilskalna trīs bedrīšakmeņi, tā sauktais O. Feldberga bedrīšakmens (tā sākotnējā atrašanās vieta nav zināma; tagad tas pārvests uz Pedvāli) un pavisam nesen atklātais Limbažu Unkšu bedrīšakmens. Nav šaubu, ka arī turpmāk RPR teritorijā tiks atklāti jauni, iepriekš nezināmi bedrīšakmeņi.

Zināmu problēmu konvencionālajai svētvieta izpratnei sagādā platībā lielu vai pat ļoti lielu vietu iekļaušana svētvieta izpratnes konceptā; šīs vietas vairāk saprotamas kā sakrālā ainava. Tajās parasti nav kāda izteikta centrālā punkta vai vietas (neizslēdzot, ka tāds varēja būt bijis) un šādas svētvieta uztveramas tikai kopumā. Pie šādām teritorijām plašām svētvieta, kas varētu jau tikt nosaukta arī par sakrālo ainavu, būtu uzskatāms Brīvzemnieku Svētezers, Ziemeļvidzemes Svētupe, Limbažu Svētezers (Lielezers), Katvaru Baišleja un Vannišu (Katvaru) ezers, Ropažu Velna ezers un purvs, Viesatu Dieva kalns u.c.

Īpašu gandarījumu sniedza tādu svētvieta apzināšana, kuras iepriekš nebija plašāk zināmas un tagadējais apsekojums bija pirmā iespēja iekļaut šādas svētvieta plašākā aprīdē. Pie tādām varētu pieskaitīt Staiceles Graudiņu Jāņa kalnu, Matkules Mazskudru Velna papēdi, Brīvzemnieku Sprīču Svēto vietu, Limbažu Jaurņēzu

Baznīckalniņu, Birzgaļes Oškalnu un vēl dažas citas.

Vairākas senās svētvieta mūsdienās iekļaujas jaunu ticējumu lokos, tiek veidotas jaunas svētvieta. Piemēram, nesen izveidots akmens krāvums Matkules Busu pilskalna plakumā. Šī paša pilskalna plakumā malā ir koks, pie kura tiek ziedots. Modernie ziedojumi—monētas, prievītes, puķes, lupatiņas, svēcītes u.c.—šovasar konstatētas Salacgrīvas Lībiešu Upuralās, Turaides Gūtmaņa alā, pie Staiceles Ozoliņu akmens, Karogkalniņā, Vidrižu Kaķu bedrīšakmens, Lielupes Tūjas dobumakmens, kas nesen kā pārvietots un novietots mākslīgi liktu acmeņu centrā, Vilķenes dobumakmens (4.att.), uz Salaspils akmens galvas, kas tagad atrodas Doma baznīcas krustejā, un citur. Sēmes Kaives ozols tiek iefīts tautiskās jostās un prievītēs (3.att.). Pie Alojās Ezerkalnu Velna klēpja, laikam jau sekojot senajām teikām un tradīcijām, no koka blūka ir izveidota Velna galva ar tai piestiprinātiem āza ragiem (5.att.). Iespējams, pie jaunajām svētvieta būtu pieskaitāmas arī Jāņu svinēšanas vietas, kur tas joprojām tiek darīts ik gadus un vienā un tanī pat vietā.

Svētvieta apsekošana RPR teritorijā jāva ieraudzīt un aprakstīt tādas vietas, kas atbilst priekšnoteikumiem, lai tās iekļautu valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, kas tad varētu būt viens no projekta blakusrezultātiem. Pie šādām sarakstos iekļaujamām vietām varētu nosaukt Staiceles Graudiņu Velna un Vīksnu Velna, Liepupes Tūju bļodakmeni, Vidrižu Unkšu bedrīšakmeni, Vilķenes dobumakmeni (4.att.), Buses pilskalna bedrīšakmeņus un varbūt vēl kādu citu svētvieta.

Kopumā svētvieta apsekošana RPR teritorijā jāva īsā laika sprīdī ieraudzīt kādas Latvijai raksturīgas kultūrintentitātes tagadējo stāvokli noteiktā reģionā un deva materiālu spriedumiem par svētvieta turpmāku saglabāšanu un iesaistīšanu plašākās kultūraktivitātēs.

Spītējot rudenim un augstajam ūdens līmenim, Andris Grīnbergs tomēr sasniedz Vecumnieku novada Mišķinu velnākmeni. FoFoto autors: Kristīne Cimermane

Fotogrāfēšanas un dokumentēšanas darbi pie Aknīstes Saltupju sēravota.

Foto autors: Līda Šarķe - Fedjajeva

Kausakmens Elejas muižas sētū, Jelgavas novadā. Foto autors: Juris Kālis

PIEDZĪVOJUMU, ATKLĀJUMU UN DARIŠANAS APSĒSTIE NO ZEMGALES

Juris Kālis

Zemgales plānošanas reģiona speciālists

Aizvadītās vasaras karstākie mēneši pamazām attālinās, taču to laikā piedzīvotais tik noslēpumaino seno kulta vietu meklējumos starptautiskā projekta ieviešanā tieši un netieši iesaistītajiem domubiedriem no Zemgales palicis vēl spilgtā atmiņā.

Vasarā, sākot ar Auci un beidzot ar Atašieni, Zemgales plānošanas reģions izbraukāts krustām šķērsām, atrasti un dokumentos fiksēti pavisam 100 kulta objektu. Iegūtie dati, kas raksturo to atrašanās vietu, stāvokli un pieejamību, veido pamatu turpmākajām aktivitātēm, kas vērstas uz jaunu tūrisma produktu izveidi, kā arī uz kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu Zemgalē.

Tā kā lielākā daļa no meklētajiem un vēlāk arī sekmīgi atrastajiem šāda veida objektiem, kas Zemgalē, salīdzinot ar citiem Latvijas reģioniem, nav nemaz tik daudz, atrodas civilizācijas aizmirstās un grūti pieejamās vietās, veikta ekspedīcija no tās dalībniekiem prasīja lielu pacietību un arī izturību. Neiztika bez viena otra starpgadījuma un neparedzēta pārbaudījuma. Tā, piemēram, Līda – projekta vadītāja no Zemgales – kāda meža saulainā nostūrī aci pret aci sastapās ar garā zālē ložņājošu zalkti, Kristīne – tūrisma eksperte – iekāpusi mašīnā atskāra, ka vairākas ērces salīdušas visai grūti pieejamās vietās, Līga – reportiere no Aizkraukles laikraksta – secināja, ka māsas aizlienētās krosenes ir stipri par mazām, Zane – projekta koordinatore – brienot pa purva dūksnāju, konstatēja, ka viens no gumijas zābakiem ir pagalam caurs, savukārt Jānis – aizrautīgs novadpētnieks Aizkraukles pusē – būdams gados vecāks vīrs, laiku pa laikam no pieres trauca pamatīgas sviedru lāses, bet viņa dzīvesbiedre Lilija – profesionāla muzeja darbiniece – nemaz nejutās apbēdināta par saplēsto bukšu staru, toties Andris – ekspedīcijas vadītājs – kļuva gluži pikts, ieraugot grāvmalas

dzelonstieplu atstātā pamatīgā skrāpējuma pēdas uz sava braucamrīka sāniem, bet šo rindu autors, iznācis no pusotra metra augsta nātrāja, saprata, ka pazaudēto fotoaparāta objektīva vāciņu velti vairs kur meklēt.

Ekspedīcijā iegūtās informācijas apstrāde un izvērtēšana vēl turpinās, taču jau tagad visu 100 kulta objektu atrašanās vieta ir iezīmēta reģiona kartē, kur redzams, ka visvairāk ar leģendām un dažādiem nostāstiem apvīti kulta objekti atrodas Aizkraukles un Jēkabpils, tostarp Sēlijas pusē, bet mazāk Zemgales centrālajā daļā – Dobeles, Bauskas un Jelgavas apkaimē. Interesanti, ka Zemgalē kulta objekta statusam atbilstīga ir tikai viena ala un divas gravas. Pa vienam avotam atrodas Auces, Bauskas, Vecumnieku, Jaunjelgavas un Aknīstes novadā. Kāda 1951. gadā Bauskā pierakstīta teika vēstī, ka Bārbeles sēravotam spēks izzudis caur burvi, kas dzīvojis draudzībā ar velnu. Viņš tikai gulējis un ēdis. Burvim bijis pūķis, kas vācis mantu. Burvim gājis labi, bet viņš jutis, ka mūžs iet uz galu, un sācis baidīties, ka velns nepaņem dvēseli. Burvis gribējis no velna izglābties. Burvja nama galā bijis akmens ar caurumu vidū, kur gulējis pūķis. Beidzamās dienās caurumā sēdējis velns, kas gaidījis puķa miršanu. Burvis paņēmis no sasperta koka zibens lodi un metis ar to velnam. Tad viņš nolauzis pīlādža zaru ar trejdeviņiem zūburiem un sācis velnu mizot. Velns nav varējis nekur glābties, ielēcis avotā. No tā laika mazinājušās avota spējas.

Savukārt mītiski koki, kuru gan nav daudz, meklējami Ozolnieku, Vecumnieku, Neretas, Kokneses un Pļaviņu novadā. Toties kalni un kalniņi Zemgalē ir krietni vairāk, tie galvenokārt koncentrēti Auces, Dobeles, Tērvetes, Bauskas, Rundāles, Iecavas, Vecumnieku, Neretas un Aknīstes novadā. Dažāda veida kulta akmeņu Zemgalē ir visvairāk, pa kādam gandrīz vai katrā novadā, taču vislielākā skaitā tie pulcējas Jaunjelgavas, Pļaviņu, Viesītes un Jēkabpils novadā. Pie kausakmeņu grupas pieder, piemēram, Bauskas novada Ceraukstes

pagastā esošais Mucenieku dobumakmens. Mucenieku mājās agrāk bijuši divi šādi akmeņi. Viens bijis iemūrēts rijas pamatos un vēlāk aizvests, bet otrs atrodas pie mājas lieveņa. Akmens plakanajā virsmā iekalts konusveidīgs dobums. Zinātāji stāsta, ka Mucenieku dobumakmenī savulaik ir gatavotas grūbas un grūstas kaņepes, tas arī kalpojis kā trauks mājputnu ēdināšanai. Ja Latvijā ir zināms nepilns desmits šādu akmeņu, tad Lietuvā ievērojami vairāk. Lietuviešu arheologi uzskata, ka nelielie akmeņi atradušies

viduslaiku zemnieku sētās un ir saistāmi ar mājas garu pielūgšanu. Minēto karti ar šīm un vēl citām svētvietām, kas ir kultūrvēsturiskā mantojuma daļa, savā darbā praktiski varēs izmantot teritorijas plānotāji, pašvaldību darbinieki un tūrisma speciālisti.

Līdztekus tam Zemgales Plānošanas reģiona speciālisti beidz noskaidrot īpašniekus katram no zemes gabaliem uz kuriem atrodas kāds no kulta objektiem. Jau tagad ir skaidrs, ka lielākā daļa no tiem meklējami uz privāti-

pašnieku zemes. Tālab iecerēts sagatavot arī praktiskus ieteikumus šo objektu apsaimniekošanai. Bez tam Zemgalē, iesaistot tūrisma speciālistus, aizsākusies diskusija par to, kurus piecus interesantākos, ceļotājiem vispievilcīgākos objektus iekļaut tūrisma paraugmaršrutā. Vienlaicīgi turpmākajos ziemas mēnešos zemgalieši strādās pie savdabīgas grāmatas sagatavošanas un izdošanas par teritorijā esošajām interesantākajām svētvietām.

VIDZEME UZSĀK PILOT-MARŠRUTU VEIDOŠANU

Baiba Baika

Vidzemes plānošanas reģions

Eksperts svētvietu apzināšanā

Vidzemes plānošanas reģiona ekspertu komanda Baibas Baikas vadībā apkopojusi informāciju par 100 svētvietām no jau pastāvošajām datu bāzēm un citiem informācijas avotiem. Informācija apkopota gan rakstiski, gan digitāli (fotogrāfijas, apraksti, pētījumi, arheoloģiskie pētījumi, folklorā, vietējo iedzīvotāju stāstījumi). Visas svētvietas apsektas dabā un iemūžinātas fotogrāfijās. Lai gan informācijas apkopošanas darbs oficiāli ir noslēdzies, informācija par objektiem regulāri tiks atjaunota, jo medijos un cilvēku nostāstos parādās aizvien jauna informācija par jau apzinātajām svētvietām. Tāpat eksperti turpinās darbu pieminekļu dokumentācijas centrā.

Eksperti veikuši arī svētvietu īpašumtiesību analīzi, kurā atklājies, ka privātpašumā atrodas lielākā daļa no objektiem - 62, uz Valsts zemes atrodas 17 objekti, savukārt 10 svētvietas ir pašvaldību pārziņā. Par 11 objektiem informācija vēl nav saņemta.

Decembra sākumā Vidzemes plānošanas reģions (VPR) organizēja semināru ieinteresētajām pusēm par svētvietām reģionā un to potenciālu tūrisma jomā. Vidzemes Augstskolas docētāji/VPR piesaistītie eksperti Ilze Grinfelde un Andris Klepers semināra apmeklētājiem sniedza vērtējumu par seno dabas

svētvietu vērtējumu un potenciālu tūrismā. Pateicoties semināram, reģions ir palielinājis interesi par svētvietām un to stāvokli - eksperti saņem telefonu zvanus un e-pastus ar lūgumu apskatīt kādu objektu, novērtēt to, sadarboties turpmāko projektu sagatavošanā, kā arī piedalīties dabas un tūrisma taku atklāšanā, kurās iekļautas arī dabas svētvietas.

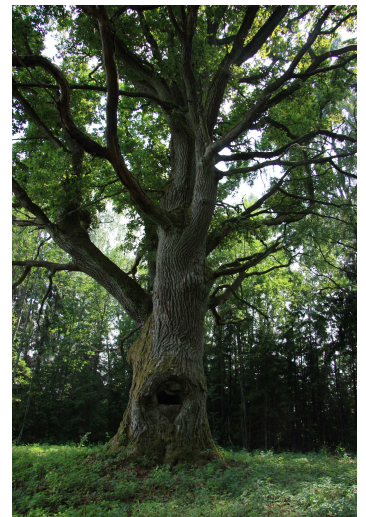
Jau 2011. gada beigās uzsāka objektu atlasa tūrisma maršrutu veidošana pēc dažādiem kritērijiem, kas sevī ietver vietas pievilcību, pieejamību, folkloras nostāstus un objektu sensitivitāti. Tāpat eksperti ņems vērā informāciju no zinātniskajiem pētījumiem un folkloras avotiem par šādu objektu izmantošanu svētdarbību veikšanai, lai veidotos interesants stāsts ne tikai par seno dabas svētvietu kā fizisku kultūrvēsturisku

Paistalu Velna akmens . Foto: no Vidzemes plānošanas reģiona arhīva

Aņģiņu velnākmens . Foto: no Vidzemes plānošanas reģiona arhīva

Dreimaņu velnozols . Foto: no Vidzemes plānošanas reģiona arhīva

objektu, bet kā par dzīvu vēstures liecinieku.

Libiešu piļskalna upurāla . Foto: no Vidzemes plānošanas reģiona arhīva

SVĒTVIETU APSEKOŠANA UN TO STĀVOKĻA IZVĒRTĒŠANA

Kurzemes plānošanas reģions

Kuldīgas novada Turlavas pagastā, aptuveni pusceļā starp Kuldīgu un Aizputi, šosejas

Elka birzs – laika un cilvēku pasaudzētas kādreizējā kuršu koniņu svētā meža atliekas.

Foto: no Kurzmes plānošanas reģiona arhīva

varmācīgi pārdalīta, atrodas Elka birzs — laika un cilvēku pasaudzētas kādreizējā kuršu koniņu svētā meža atliekas. Šķiet, Kuldīgas novada pagātne katram, kurš interesējas par Latvijas pagātņi, saistās ar kuršu koniņiem. Gan koniņu dzimtās

nav izdevies, taču vēsturiskie apstākļi padara šo iespējamību par ļoti ticamu.

Izslavēta parādība koniņu sadzīvē bija ilgās un bagātīgās dzīras, kas tika rīkotas gan gadskārtu svētkos, gan cilvēka mūža svinamdienās. Seno baltu kultūrā dzīrēm piemita gan sabiedrību vienojoša funkcija, gan rituāls raksturs, kas

visbiežāk apvienojās. Šāda jēga bija arī dzīrošanai koniņu ciemos.

1929. gadā koniņi stāstīja, ka senāk brīvciešiem mazāk par trim vai četrām dienām netika svētīti nevieni svētki. Ziemassvētkus koniņi uzskatīja par dižākiem - bagātākiem svētkiem, jo „priekš tiem saimniecībā ir visa papildnam”. Koniņu Ziemassvētku svinēšanā vērojama gan jaunā gada auglības nodrošināšanas, gan kontaktēšanās ar senču gariem iezīmes. Uz svētkiem sāka gatavoties jau nedēļu iepriekš – tā bija svētku nedēļa. Šinī nedēļā kāva lopus, taisīja desas un žāvēja žāvēja tās lielajā mājas skurstenī.

Senākās ziņas par koniņu sadzīvi sniedz ceļotājs no Kēnigsbergas Reinholds Lubenavs no 1585. gada. Koniņiemā Lubenavs novērojis dzīvas pagāniskās tradīcijas –

stirnas, briežus un zaķus viņi nodīrāja, salika uz gara galda un apsprauda ar vaska svečītēm, lai mielotu savu vecāku, vecvecāku, bērnu un radnieku dvēseles, pie tam arī paši ēzdami, dzerdami un mūs aicinādami piedalīties; tad atnesa tukšu alus mucu, pa ko

Hercoga Frīdriha laikā Turlava iegūst savu baznīcu (1630). Kuršu koniņiem netrūka pašapziņas apzināties sevi kā īpašu kārtu – viņi kļuva par Lipaiņu baznīcas patroniem, tās logus rotājot ar koniņu dzimtu gērboņiem. Vēl šobrīd Lipaiņu baznīcā Turlavā redzams Ziemeļu brīvcieša gērbonis (1664.g.) veidots baznīcas loga vitrāžā. Foto: no Kurzmes plānošanas reģiona arhīva

bungoja ar divām nūjiņām, pie kam vīri, sievas un bērni dejoja visu nakti ap galdu.“

Šis vēstījums liecina, ka pagāniskā tradīcija – veļu mielasts – piekopts pilnīgi atklāti, svešinieku klātbūtnē, nebaidoties no baznīcas vai laicīgās varas represijām. Ir zināms, ka ordenis pret pagāniskajām paražām, kas atklāti nezaimoja Dievu, izturējās iecietīgi, tāpēc šāda koniņu rīcība nešķiet neparasta. Nostāsti vēsta, ka senatnē Elka birzī atradušās milzīgas liepas un akmens ziedoklis, uz kura sadedzināti upuri Zemes mātei – kazlēni, jēri, labības kūļi. Senajiem kuršiem svētie meži bija sievišķo – zemes, ūdeņu un mežonīgās dabas – dievību kulta vieta, kā arī senču garu mājvieta vai vārti uz viņpasauli.

Koniņu ciems. 20.gs. sākums. Foto: no Kurzmes plānošanas reģiona arhīva

saglabātie nostāsti, gan rakstītie vēstures avoti vēsta, ka kuršu koniņu senākās dzimtas ir seno kuršu valdnieku, kas saukti par koniņiem jeb kēniņiem, pēcteči. Tiešus pierādījumus tam atrast

raksturīgāko koniņu kultūras iezīmi viduslaikos un jaunajos laikos: „Ziemassvētkos viņi devās medīt savā svētajā mežā, kur citādi visu gadu ne ko medī, ne cērt; samedītās

Aprakstā izmantoti materiāli no A. Džeņa raksta „Koniņu brīvciešu spožums un posts”

